

**ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА. *REGULAE IURIS*
И РОЛЯТА НА СЪДИЯТА
В РИМСКИЯ ГРАЖДАНСКИ ПРОЦЕС –
НОВИ ГЛЕДНИ ТОЧКИ***

Проф. д-р Антонио Палма

Неаполски университет „Федерико Втори“, Италия

§ 1. МЕТОДОЛОГИЧЕН ПРЕДГОВОР

Заглавието на моята статия изисква веднага да бъде уточнено. Необходимо е да се изясни доколко може да има противопоставяне между закона като обща абстрактност и съдията, който прилага конкретно нормите на закона, т.е. доколко има противопоставяне между абстрактната норма и конкретно приложеното правило. Това предполага възприемането на класическата формалистична теория, която обвързва нормата с характеристиките на закона – с неговия общ характер и абстрактност. В една подобна визия правилото, възприемано като определящо насоката за поведение с правно значение, е приложено от съдията чрез издаване на решение във връзка с решаването на конкретен казус. Става въпрос за едно времево разграничаване и обект на моето изследване е представянето на източниците и ценните достижения на доктрината по тази материя. Поставям на преден план тезата, че нормата е обща и с неопределен персонално характер и тя следва да бъде разгледана на множество нива, като при това трябва да бъде различавана нормата принцип от нормата правило, като юристите са особено внимателни при тяхното тълкуване и прилагане в зависимост от избраните херменевтични стратегии. Наред с това е необходимо да се прави разлика между понятията за разпоредба и норма, предложени от правната теория, като разпоредбата се счита за обикновен век-

---

* Текстът на статията е изпратен специално за Международната научна конференция „Преподаването и изучаването на римското право и римскоправната традиция в началото на XXI в.“, организирана от Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в София на 14 октомври 2016 г., и е изнесен като публична лекция. Публикува се в превод на български език със съгласието на автора.

тор, писан или неписан, и не съвпада в своята същност с нормата, особено пък в една „система на многообразно формиране“, каквато е римската в периода поне между III в. преди и III в. след Христа.

Предходното твърдение е особено полезно, за да бъдат разбрани източниците, които по отношение на *regula iuris* подчертават, че тя има характер на кратко съждение, но не бива да се възприема нормата, макар и като синтетична разпоредба, като една обикновена максима.

С цел да не се създава концептуално объркване, трябва да се изяснят смислово термините многозначност, обобщеност и всеобхватност. Многозначността е едно не особено добре определено понятие. Тя съществува винаги когато се представят казуси, които не могат да бъдат подведени към определен основен тип или към негово допълнение. Така за многозначно се приема твърдение, за което не може да бъде взето решение дали се отнася към верни или към неверни факти. По-различен е случаят, когато едно твърдение се представя за обобщено – то е основано на истинността на описаните факти, като те са изложени по очевиден начин, но с малка точност. Обобщеността всъщност е лингвистичен израз на това, което представлява най-общият смисъл на нормата. Тя предлага ефимерна сигурност, създадена на плоскостта на едно повърхностно впечатление, доколкото включва банални истини. Лингвистичната категория на обобщеността не трябва да се поставя над тази на всеобхватността, тъй като последната всъщност обединява всички тези случаи, възприемани заедно и включени в една изключително разширена съвкупност. По тази причина всеобхватността е с висока информативна стойност и не толерира изключения, които биха заплашили нейната валидност. Ако определен факт е включен в подобна рамка, той трябва да бъде всъщност универсално валиден, да важи за всички случаи от определен клас и да няма нито един случай в противоположен смисъл.

Достатъчно е да имаме предвид само това, за да стане ясно че разликата между норма и правило не е особено голяма – дори и поради обстоятелството, че римската теория за *regula iuris* е сама по себе си дискуссионна и често пъти оборвана. Следващите разсъждения от моето изложение са относно възприемането на същественото противоречие относно римското право. От една страна, то е възприемано като научно противоре-

чиво право, на плоскостта на традициите за тълкуването му, които често са разнородни, но последователни в синхрона на времето. От друга страна, то е онтологично противоречиво, доколкото е основано на съдебната практика (*iudicia*), пораждаща противоречива логика, насочена да реализира форми на реципрочна справедливост, съдържаща се в *bonum et aequum*¹.

Със сигурност може да се породи съмнение относно приложимостта на така направените теоретични схеми по темата за *regulae iuris*; трябва обаче на първо място да бъде изяснено, че във всички процеси на тълкуване тълкуваният предмет се конфигурира според способа на тълкуващия субект; освен това анализът на правната аргументация показва, повече от другите теми, силни елементи на приемственост между древно и съвременно; накрая специфичността на отделните исторически обекти се тласка към прекъсване линията на антропологична последователност на човешкия опит.

Темата за *regulae iuris* обективно е от голяма научна важност и има собствено значение преди всичко в съвременния исторически период, доминиран от принципа на несигурност, за който говори Arnold Gehlen, бащата на философската антропология. Той разкрива нейния голям потенциал дори преди големите теоретици Beck, Touraine, Vauman. Всъщност Gehlen, тръгвайки от предпоставката за слабостта на човешката природа, определя социалните институции, включително и правните, като защитни инструменти, насочени към ограничаването на разпространението на принципа на несигурността, който освен да постави в дискусията самото „съществуване на света“, според Martin Heidegger, поставя под съмнение и *ius* като човешки продукт, лишавайки го от рационалност и от смисъл. Ето защо изясняването на този въпрос е свързано с трансформирането на несигурността в една позитивна и динамична сила за реконструкция на техниките на правната система.

Нормите правила са заедно с нормите принципи силният и ценен инструмент, който римската правна система предоставя с неговата ефикасна

---

¹ Вж. Arist., Eth. Nic. 1130b 31–32. Справедливостта като реципрочност е наречена също така и „справедливост на възмездие“, „справедливост на противотежестта“, „справедливост на обмена“.

диалектика, за да се преодолеят несигурността и нестабилността. По тази причина приемаме и особената актуалност на темата.

§ 2. ПРОИЗХОД И ХАРАКТЕР НА *REGULAE IURIS*

Множество са структурните и функционалните аспекти относно *regulae iuris*, които са свързани не само с тяхната описателна или предписваща природа, но също така и с *imperium*-а на магистратите, които всъщност ги прилагат за конкретните спорове и трансформират правния опит, натрупан в хода на правоприлагането, в подредена, рационална и кохерентна уредба с определени диалектични профили.

Подобни разсъждения разкриват от своя страна нови насоки към очертаването на лингвистичния периметър на *regulae iuris* спрямо други правни форми, в частност спрямо принципите, инкорпорирани в *definitiones* и в правилата, имащи предимно казуистичен характер. Всичко това се включва в един огромен познавателен поток, изпълнен с мъдрост и технически определен, в който се развива диалогът между съдията (*iudex*) и юриста, консултиращ или представляващ страните по правния спор, наричан *prudens*, който трябва да се съревновава с вече създадената практика по правоприлагането и правораздаването. Това е една особена диалектика, която от една страна се опитва да гарантира стабилност във фиксирането на валидни правила за повече казуси, а от друга осигурява едно постоянно отваряне към нови решения в светлината на факта, че *regulae* са свързани с предимствата на казуистиката и от там следва, че са отворени към нейните нови измерения и изключения.

В римската правна лексика използването на термина *regula* е доста късно и показва изцяло еkleктичната природа на древните римляни на юридическата плоскост. Предполага се, че то е заимствано около I в. сл.Хр. от езика на граматичите, към чиито трудове *prudentes* от този период имат интерес. В неюридическата литература *regula* се използва в езика на строителството и означава линия. Но терминът се използва и като мярка за оценка на човешкото поведение, или в метафоричен смисъл – като удобния инструмент да се покаже съответствие с една идеална и приемана от всички аксиологична таблица. В този семантичен план в началото терминът

regula е използван преди всичко във философските и в реторичните текстове като превод на гръцкия термин κανών в смисъла на насочващ критерий, отправен, както казва Цицерон в *Brutus* (41.152), да различи вярното от грешното: *habere regulam qua vera et falsa iudicarentur*.

Терминът *regula* е дискутиран и от Сабин, в съществено времево съответствие с по-горе разгледаната семантичната промяна в смисъл на синоним на *regula*, и Richtmass, в D. 50.17.1 (Paul. 16 ad Plaut.):

Regula est, quae rem quae est breviter enarrat. non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat. per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae coniectio est, quae simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.

Regula е правилото, което накратко излага правилата, които трябва да се следват при разглеждането на делото. Защото не от правилото се обобщава правото, а от правото, такова, каквото е, се създава правилото (*regula*) и в него последното намира своя произход и сила.

Така в правилото се съдържа кратко разрешение по спора или, както твърди Сабин, стегнато обяснение на принципа, който трябва да се използва за разрешаване на спора. Но правилото има сила само за случаите, които изцяло попадат в неговия обсег и я изгубва веднага, когато се прави опит да се приложи за случаи, които не са предвидени в него.

В този текст разглежданата теза всъщност е доста близка до тази на *causae coniectio*, за която споменава Гай: спорът да е изложен накратко и дори като просто указание (*rem exponere breviter et quasi per indicem* (Gai 4.15)).

Фактът, че Сабин дискутира природата на *regula*, показва че това понятие е познато на юристите най-вероятно между края на I в пр.Хр. и началото на II в. сл.Хр. – епоха, в която, припомня Stein, за пръв път Нераций Приск нарича едно свое произведение *libri regularum*, давайки по този начин импулс за нов вид съчинение, който ще намери впоследствие изключително широко разпространение в правната литература.

Трябва да се отбележи, че римската юриспруденция не развива никога точна дефиниция за *regula iuris*, а по въпроса се препраща към вече разгледания текст в D. 50.17.1 (Paul. 16 ad Plaut.), където Паул се ограничава да определи *regula* като кратко описание на случая (*brevis rerum*

narratio), и която произлиза от правото (*ius*), възприемано като обобщен продукт от множество конкуриращи се елементи (*ex iure quod est regula fiat*).

Отвъд лексикалния израз, независимо дали е допълнен относно правото въобще или само за цивилното право (*iuris civilis*), същността на *regula* е в нейната способност да предложи най-общо нормативна уредба на един определен фактически състав. Правилата се представят по този начин като консолидирани максими, които функционират като важни инструменти, диагностичиращи една аргументативна стратегия. Те се явяват в известна степен стабилни или отправни точки на за по-нататъшни разсъждения по казуса.

Така на първо място се откроява радикалното различие между функцията, която *regula iuris* има спрямо тази, която изпълняват другите правила, които се конкурират да направят възможно едно правно решение. Всъщност *regula* изразява функцията на правото в неговата основа (*ex iure quod est regula fiat*), докато другите правила се съдържат в неговия обобщен вид.

За да не придобива нормативно абсолютен и неотменим характер, *regula iuris* в собствен смисъл има във възприятието на римската правна система императивна стойност, доколкото е плод на едно правно творчество, консолидирано и универсално прието.

В тази перспектива е и известното твърдение на Гай, включено в D. 2.14.28.pr. (Gai. 1 ad ed. prov.):

Contra iuris civilis regulas pacta conventa rata non habentur, veluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit, ne a debitore suo peteret, aut ne intra certum tempus veluti quinquennium peteret,

Съглашенията, сключени в нарушение на цивилното право, не се зачитат от претора – така напр. ако пупил без съгласието на своя попечител сключи съглашение, че няма да си иска дълга от своя длъжник или поне няма да го търси определено време...

Това показва, че свободното изразяване на волята и нейната автономност срещат в *regulae iuris* едно ограничение, което не може незабавно да се преодолее и именно така се потвърждава нормативната стойност, изразена в *regulae iuris*. Силата ѝ не е следователно тази на прости принципи въз основа на опита и практиката в правоприлагането, впоследствие консолидирани под формата на максими. Това са установени норми, които

имат собствена регулативна форма и поради това са определени и неизменими.

§ 3. РАЗВИТИЕТО НА ЕДНА КАТЕГОРИЯ

Историческата основа на *regulae iuris* изглежда тясно свързана с една от основните характеристики на римското право – т.нар. „предопределящ синдром“. Така римското право създава система от правила, които са в контекста и на научното изграждане на *ius civile*, и на създаването на правна литература. Наред с това то е и в основата на по-нататъшните систематични и кодификаторски дейности относно самото обективно право.

Създаването на *regulae* е в резултат на необходимостта юристите да извършват задълбочен анализ на казусите. В периода между I в. пр.Хр. и I в. сл.Хр. се наблюдава използването на един общ синтаксис и граматика в правото и това е индикаторът, който разкрива основите на изгражданата правна наука (*scientia iuris*). С помощта на *regula iuris* юриспруденцията реагира на новите тенденции, които системата носи със себе си – да създава споделени критерии относно тълкуването, защитавайки по този начин собствената си роля в обществото.

Като се има предвид това, е необходимо да се направи реконструкция на развитието на *regula*-та и на юриспруденцията, която всъщност създава *regula*. Известно затруднение при тази реконструкция е налице поради факта, че при синтезирането и създаването на *regula iuris* много често не са известни правните разрешения, които някой юрист е считал за неточни или поне за не напълно задоволителни по отношение на конкретен случай и следователно е решил да ги елиминира. В този смисъл вероятно е имало оживени дискусии и *regula* се е явявала като спасителен пристан след тежка интелектуална буря, едно щастливо концептуално обособяване, обусловено от синтез на становищата по дадения казус.

В римската правна традиция *regula iuris* се явява резултат от един диахронно структуриран колективен труд, основан на логиката на противопоставянето: елиминират се всички случайни елементи, които не принадлежат към реконструкцията на *quaestio facti*, привеждат се важни аргументи, относими към фактическите обстоятелства, но също и към конститутив-

ните принципи на правото. Така се оценява „казуистичният момент“ в контекста на създаването на т.нар. юриспруденциално право. То има своя научен характер, като повечето автори считат, че представлява една отворена система, контролирана в своята вътрешна рационалност от последователността на практическите решения. Така се създават нови ценностни хоризонти.

Правната наука, наричана *scientia iuris*, е обусловена от променливата предвидимост, свързана с отделно събитие, и със самия спорен казус и с неговото решение.

Следователно може да бъде споделено становището на този, който реконструира *regulae iuris* като свързващи звена на правния опит, в които разсъжденията са в удобна за обобщение форма.

Всичко това ни дава основания да подкрепим становището, че *regulae iuris* се формират според т.нар. крипто-дедуктивен метод, известен в американската казуистична правна уредба, с който съдията извлича едно правило от съдебните прецеденти и престава да го прилага, ако се окаже неподходящо (явлението на *judicial opinion*), и така решаващ за прилагането на правилото е съдебният процес.

В една нормативна система, изградена на основата на контроверзии, за целите на определянето на *regula iuris* като формулировка на юристите е решаваща ролята на една споделена съдебна традиция. Тя е израз на юриспруденциален trend, който съдържа в себе си решенията на конкретния казус, предоставен на *iudex*. Последният действа в сферата на становищата на страните в процеса, правейки избора си на решаващ критерий, който да бъде в съответствие с метаюридическите принципи, споделяни от колектива. *Regula iuris* в този контекст се възприема като формула, свързваща етични и юридически ценности, които се явяват като защита на арбитражния характер на процеса в една йерархически деструктурирана нормативна система като римската. Ако принципите са, както твърди Emilio Betti, областта на избора на конфронтацията сред юристите, то *regula* трябва да бъде възприемана като конститутивен елемент на процеса и на съдебното решение.

Но с кои параметри си служи юриспруденцията при изработването на *regulae*?

Със сигурност това са *bonum et aequum*, осигурявайки по този начин социалното възприятие, споделяно за правилните решения – на плоскостта на теорията или на практиката, но отчитано всеки път за конкретните съдебни решения (*sententiae*). Защото едно решение може да бъде считано като израз на *bonum et aequum*, когато се приема за обективно, тоест в съответствие с правилата, които вземащият решението трябва да възприема и на които да се позове. Тогава и съдебното решение е съответно на *regulae*.

§ 4. ЕФИКАСНОСТТА НА *REGULAE IURIS* И НА *DEFINITIONES*

Schmidlin определя два вида (*species*) на *regulae*, които могат да бъдат подведени в един единствен род (*genus*): първата включва известен брой изрази, свързани с една точна и синтезирана формулировка, които се използват при всяко обстоятелство и са покрити от една подходяща стойност; вторият се състои от онези решения на базата на казусите, изразени в регулативна форма, и които се включват в *libri regularum*: те не претендират да имат универсална стойност, но са предложени от юриста като заключения, които трябва да бъдат налични в очакване на евентуален обобщен консенсус. В тази втора група се въвежда например *regula Catoniana* (D. 34.7.1.pr., Cels. 35 dig.), която потвърждава една постоянна тенденция на *regulae iuris*: формалният характер на актовете на *ius civile*. В тази перспектива се оказват с особено значение също така и *regulae*, отнасящи се към принципа на „симетрията“, който санкционира формалната хомогенност между правопораждащия и правопрекратяващия факт на едно правотношение (*nexum – nexi liberatio, stipulatio – acceptilatio* и пр.).

Правила от друг характер, но въпреки това също определяни като *regulae*, се включват в една богата серия от предписания, често използвани и с казуистичен характер от типа *utilis – inutilis, oportet, debet, potest – non potest, valet – non valet*, които са типични за юриспруденцията, която се занимава най-вече с точното изпълнение на сделките по *ius civile*. Формулата, изразяваща казуистичните правила, е следователно много разнообразна: най-обща е все пак хипотактичната форма, чрез която *casus* е разгледан в едно просто изречение, поставено в зависимост от определени условия (*si*

...), или въведено от един обобщаващ израз (*ubi, cum, dum*), или от един субект, най-общо индивидуализиран (*aliquis, quis, nemo*), от което са породени определени правни последици. Накрая, един последващ експресивен модалитет, който маркира вид преход от типа на институционалното правило, е този, при който препратката към казуса липсва напълно и правната последица, обявена в *regula*, се поражда пряко от самата структура на изследвания институт (характерен пример в този смисъл е правилото, че мандатът се прекратява със смъртта – *mandatum solvitur morte*).

Целта на *regulae* не е да се създаде съгласувана система от общи принципи или научни максими, без никога да се построи концептуална пирамида. Всъщност *regulae* представляват (временни) опорни точки, които изразяват по синоптичен начин една правна уредба, подобна на тази на максимите. Функционират преди всичко като диагностициращи инструменти и като елементи на аргументативната стратегия при разрешаването на правните спорове. От това следва, че в *regulae* важната тенденция, характеризираща процедурата по аргументация на римските юристи, се свежда до това доколко използваното конкретно разрешение е годно за аналогично прилагане. Следователно проблематичният маршрут относно казуистиката, който води до нейното изясняване, е вече открит *aliunde*. Както отбелязва Dieter Nörr, в правопорядък, който се характеризира като творение на юриспруденцията, използването на *regulae* се разкрива като една категория на вземане на решение *a priori*.

От това се поражда един въпрос: каква е степента на обуславяне на последващия правен анализ *a priori* от *regula*? Възможно ли е да се определи една изцяло нормативна функция на *regula*, или трябва да се ограничаваме само до описателна функция?

В доктрината има множество разнородни позиции по този въпрос. Преобладаващото мнение е за „обвързваща ефикасност“ на *regulae*. Но някои автори считат, че само *regulae*, формулирани от *veteres*, биха имали обвързваща сила, докато следващите казуистични правила притежават само описателен характер. Тези разграничения обаче не са потвърдени. Римските юристи всъщност са решавали казус по казус и това се отразява на обвързващата сила на *regula*, която се преценява с оглед на важната

полза и типичния характер на самия казус. За това има очевидни примери в следните *regulae*:

- * никой не може да поема задължения от чуждо име – *alteri stipulari nemo potest* (D. 45.1.38.17 [Ulp. 49 ad sab.]²;
- * никой не може да обещае чужди действия – *nemo factum alienum promittere potest* (D. 45.1.38.pr. [Ulp. 49 ad sab.]³ и Cic., ad fam. 13.28)⁴;
- * неточното (подвеждащото) описание не вреди – *falsa demonstratio non nocet* (D. 35.1.40.4 [Iav. 2 ex post. lab.]⁵).

В своята скорошна работа по темата Finkenauer приема, че нормативността на *regulae* не бива да се надценява и да се поставя над който и да е друг коментар на римските юристи в рамките на казуистиката. Това е ясно и от цитирания по-горе фрагмент от Паул, съдържащ се в D. 50.17.1,

² Alteri stipulari nemo potest, praeterquam si servus domino, filius patri stipuletur: inventae sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi adquirat quod sua interest: ceterum ut alii detur, nihil interest mea. plane si velim hoc facere, poenam stipulari conveniet, ut, si ita factum non sit, ut comprehensum est, committetur stipulatio etiam ei, cuius nihil interest: poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit, sed quae sit quantitas quaeque condicio stipulationis

³ Stipulatio ista: "habere licere spondes?" hoc continet, ut liceat habere, nec per quemquam omnino fieri, quo minus nobis habere liceat. quae res facit, ut videatur reus promisisse per omnes futurum, ut tibi habere liceat: videtur igitur alienum factum promisisse, nemo autem alienum factum promittendo obligatur, et ita utimur. sed se obligat, ne ipse faciat, quo minus habere liceat: obligatur etiam, ne heres suus faciat vel quis ceterorum successorum efficiat, ne habere liceat.

⁴ Etsi libenter petere a te soleo, si quid opus est meorum cuipiam, tamen multo libentius gratias tibi ago, quum fecisti aliquid commendatione mea, quod semper facis; incredibile est enim, quas mihi gratias omnes agant, etiam mediocriter a me tibi commendati; quae mihi omnia grata sunt, de L. Mescinio gratissimum; sic enim est mecum locutus, te, ut meas litteras legeris, statim procuratoribus suis pollicitum esse omnia, multo vero plura et maiora fecisse: id igitur—puto enim etiam atque etiam mihi dicendum esse—velim existimes mihi te fecisse gratissimum. Quod quidem hoc vehementius laetor, quod ex ipso Mescinio te video magnam capturum voluptatem; est enim in eo quum virtus et probitas et summum officium summaque observantia, tum studia illa nostra, quibus antea delectabamur, nunc etiam vivimus. Quod reliquum est, velim augeas tua in eum beneficia omnibus rebus, quae te erunt dignae; sunt duo, quae te nominatim rogo: primum, ut, si quid satisdandum erit, AMPLIUS EO NOMINE NON PETI, cures, ut satisdetur fide mea; deinde, quum fere consistat hereditas in iis rebus, quas avertit Oppia, quae uxor Mindii fuit, adiuves in easque rationem, quemadmodum ea mulier Romam perducatur: quod si putarit illa fore, ut opinio nostra est, negotium conficiemus. Hoc ut assequamur, te vehementer etiam atque etiam rogo: illud, quod supra scripsi, id * * * in meque recipio, te ea, quae fecisti Mescinii causa quaeque feceris, ita bene collocaturum, ut ipse iudices homini te gratissimo, iucundissimo benigne fecisse; volo enim ad id, quod mea causa fecisti, hoc etiam accedere.

⁵ Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legaverat: "fundum cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres dato". labeo ofilius trebatius responderunt fundum nihilo minus legatum esse, quia, cum fundus cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa legatum non peremit.

който разкрива скептицизма на юриста и нежеланието да се признае на *regulae* нормативен характер, който да е общовалиден.

В съревнованието дали строго да се следва изпълнението на *regulae* или да се създават нови правила според нуждите на правния оборот, юристите решават винаги в полза на второто.

При все това изключението от *regula* може самото то да стане от своя страна *regula*. Отличителна черта на изключението е способността да се включи нещо единствено чрез неговото изключване. Така това, което е изключено, се превръща във включен обект на една нова *regula*, продиктувана от самото изключение. Всъщност съдържанието на *regula* е информация, разкрита по тълкувателен път, чрез интерферентно индуктивна процедура, която се осъществява чрез обобщаването на специфична характеристика от поставен за разглеждане казус спрямо всички казуси, които могат да се считат обхванати от същото правило. От това следва, че изключението от специфичната *regula* в случаите, към които тя не може да се отнесе, е също информация, която юристът получава по тълкувателен път, но чрез дедукция, като използва резултата от предходната индукция.

Така, мислейки за *regula* във връзка с определянето на нейните граници и определяйки това, което *ex-ceptus* излиза извън тях, всъщност се изработва ново правило в противоположен смисъл, породено от диалектиката включване/изключване. При това реконструиране става ясно, че *regula* се създава изцяло по емпиричен път и във връзка с определен казус, но постепенно се типизира като общо правило за аналогичните казуси.

§ 5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Трябва да се отбележи, че заключенията по принцип са временни и обобщаващи. Римските юристи не изработват една методологически единна концепция за *regula iuris*. На този израз съответстват множество значения, които невинаги са хомогенни помежду си и варират в своето историческо измерение.

От направения анализ обаче става ясно, че семантично *regula* има комплексно съдържание и този термин се използва както за нормата принцип с описателен характер, така и за нормата правило в тесен смисъл и с

характер на конкретно предписание. *Regula* изглежда като термин, който прагматично може да има функция на общ принцип или пък на конкретно правило за дадения казус, в съответствие с посоката на тълкуването, възприета от юриста, който я използва.

Твърденията за значенията на термина *regula* като принцип или като конкретно правило ни дават основание да предефинираме резултата от проведеня по-горе анализ.

Под норма принцип се имат предвид нормите, които трябва да бъдат използвани, за да определят или оправдаят съществуването на други норми, в подкрепа на семиотичните теории и отдалечавайки се от историко-аксиологичните теории, за които принципите, бидейки продукт на един вътрешен процес на системата, изяснявайки индукцията и самоинтеграцията си, са етични ценности, които постепенно съзряват и се утвърждават на базата на исторически ситуации.

Нормите правила са обаче норми, които не действат като метанорми, оправдаващи други норми, а служат за да квалифицират конкретни фактически ситуации, осъществявайки по този начин функция на пряко насочване на човешкото поведение. Самите норми могат да бъдат използвани като метаюридически основания или като същински предписания. Може да бъде даден пример с *bonum et aequum*, който със сигурност е метанорма, която обосновава правилото на договорната добросъвестност и на обективността, но в същото време има деконструктивна роля на *strictum ius*, в частност например във връзка с динамичната роля на *exceptio doli generalis*.

Освен това зависи какъв избор правят юристите при определяне на отношението между нормите. В този смисъл има два типа разсъждения: приобщаващи и изключващи. Първите се основават на принципа, че всичко се развива нормално според предписанието; вторите поставят алтернативата *aut ... aut*. Ако *regula* приеме функцията на строг критерий, тя трябва да бъде прилагана винаги и изцяло и в този смисъл е предписанието победител.

Ако обаче нормата като принцип трябва да бъде прилагана по приобщаващ начин, като се интегрира многозначността и всеобхватността на различните казуси, може да има множество решения с реконструктивна

функция, основана на логиката на системата. При това може да се говори и за „откривателската“ сила на правилото като фактор за деконструкция и обновяване на системата.

Не изглежда обаче обоснована тезата, според която *regulae* имат винаги тясно приложение и познат само ограничен брой явни и задължителни изключения, които със своето съществуване потвърждават важността на правилото. Тази теза е основана на твърденията на Цицерон в речта му *pro Balbo* (12.32), но те имат предимно аргументативно и реторично значение и са опровергани в тълкувателната практика на юристите.

В действителност диалектиката *regula*↔изключение трябва да бъде разбрана във връзка с различното действие на собствените механизми на юридическата логика, на субсумирането и на преценяването.

Субсумирането се състои в нормативното определяне на конкретния случай. Преценяването се осъществява на плоскостта на метанормативното обосноваване на нормите, състоящо се в изясняване важността на принципите.

Следователно няма две различни логики – една, характерна за принципите от приобщаващ тип, и друга – на плоскостта на правилата от изключващ тип.

Напротив, съществуват две аргументативни техники, съответстващи на два различни типа поведение по отношение на нормите – те да се възприемат като конкретни правила или като принципи в зависимост от тяхната *ratio*.

Правната наука следователно определя две скорости на развитие в полето на една система, основана на изграждане на норми във връзка с конкретни казуси и спорове: в едни случаи принципите се специфицират като *regulae* и тяхното прилагане се налага чрез авторитарни решения; друг път *regulae* се създават при отричане на принципите и възприемане на нови „революционни“ разрешения – тогава *regulae* осъществяват една „подривна“ функция.

В първата хипотеза се е формирала една устойчива система, тъй като принципите са създадени в резултат от обобщаване на решенията, които юристите смятат за обвързващи, и които следва да важат за бъдещето.

В подобен контекст сигурността на правото се основава върху създаване на принципи чрез обобщаване на важни правила и прецеденти. В други хипотези обаче принципите създават своеобразна дезорганизация в реформаторските тенденции, въвеждайки елементи на непоследователност в системата.

Конститутивната амбивалентност на *regulae* в римските източници се отразява в сложната диалектика между консолидираните правила, които след това се прилагат за конкретни казуси (*hard cases*, за които говори Dworkin), т.е. за конститутивната природа на самите правила, а не за въвеждането на ценности, противоположни на тях.

Това потвърждава тезата, че „оракулите на правото“ (ако заимстваме този израз от една прекрасна дефиниция на Blackstone от XVIII в. и от заглавието на една успешна книга на Dawson, току-що публикувана на италиански) всъщност са съдията и юристът, които изграждат *regulae* във връзка с необходимостта да тълкуват правото и да защитават интересите на правните субекти.